

**БӨГҮН — Тиилелге хүнү.
Өндүр улуг байырлал-биле!**

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 52 (16510)

2002 чылдың
МАЙ 9,
четверг

Ат салган шагы 19.30
Садар өртээ 3 рубль.

СИЛЕРГЕ МӨГЕЕР БИС

Эргим өнүктөр!

Ада-чурттуң Улуг дайынының эргим хоочуннары!

Май айның байырлалдарындан Тиилелге хүнүнүн байырлалы эң улуг. Улуг Тиилелгениң салюду динмирээн болгаш фашистиг туктарны тиилекчилерниң – бистиң адаларывыстың болгаш кырган-ачаларывыстың буттарының адаанче октаан үеден бээр 57 чыл эрткен. Май 9-та бистер, чүнүң-даа мурнунда, тулчуушкуннар шөлүңге болгаш тылга боттарының эрес-маадырлыг чоруктары-биле улуг Тиилелгени чоокшулаткан Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының мурнунга мөгеер ужурулг бис. Эргим хоочуннар, силер тайбыңны хандырарыңа амы-тыңыңарны, кадыкшылыңарны болгаш күжүңерни харамнанмаан силер.

Аас-кежииниң, чаагай сеткилдиң болгаш амыдыралдың, а эң-не кол чүве – кадыкшылыңың чаагай күзээшкннерин хүлээп ап көрүңер! Силерниң бүгү делегейге кылган херээннерни кажан-даа, кым-даа утпас!

Фашистиг Германия-биле эрткен чүс чылдың эң дошкун болгаш хан төгүүшкүннүг дайынының үезинде 27 миллион совет хамаатылар өлгөн, мун-мун уруглар өскүс арткан. Чогум-на харын олар – дайын уржуунда эрте улгаткан уруглар, боттарының дулгужак иелери-биле кады чуртту дайын уржуктарындан көдүргөн. Оларның ак сеткилдиг, бедик көдүрлүүшкүннүг күш-ажылы чурт камгалалын көстүп көрбээн чедишкннерге чедирген болгаш эртемни бурунгаарлаткан.

Бистиң хоочуннарывыстың ыңдыг маадырлыг күш-ажылы, бурунгаарлаар чүткүлү бөгүн бисте чок бооп турар. Бистиң талавыстан оларга чүгле хүндүткел эвес, харын социал камгалал херек бооп турар. Фронтучуларга бистиң өревис кевээр арткан. Бөгүн, кажан амыдырал экижип орда, бистиң бирги сорулгавыс – оларже кичээңгейни угландырары.

Май байырлалдарының бүдүүзүндө инвалид хоочуннарга биче литражтыг «Ока» деп 60 машинаны байырлыг байдалга тывыскан, а бо чылдың төнчүзүңге чедир 42 кижиге алыр. Хоочуннарының болгаш инвалидтерниң Кызылдың бажың-интернадының Хадың суурда филиалын, а Сукпак суурда специализастаан бажың-интернатты ажыткан, удавас инвалидтерге болгаш инвалид-уругларга республиканың реабилитация төвүн ажыдар.

Хоочуннарының болгаш арга-шинээзи кызыгаарлаттыңан кижилерни деткири – күрүнениң социал-политиказының кол угланьышкынының бирээзи. Бо угланьышкын талазы-биле эвээш эвес чүүлдер кылдыңан, ам оон-даа хөйүнү кылыр апаар. Социал күрүнени тургузарының оруунда бис, ооң эң дээди үнези – кижиге, ооң эргелери болгаш хосталгалары бооп турар.

Ону чедип алыр төлээде, дүүнүзүңден болгаш бөгүнүзүңден артык улуг күженишкннер негеттинер, бистиң чедишкннерни кижиге бүрүзүңүң күш-ажылыңдан хамааржыр.

Тиилелге хүнү-биле база катап байыр чедирдим, өнүктөр, хүн бүрүзүңүң амыл-херээнче чаа күш-биле кирер дээш, байырлал хүннеринде эки дыштанып алыңар! Аас-кежиин, кадыкшылыңың, өг-бүлө бүрүзүңге чаагай кежик-чолду, ажыл-херээннерге чедишкннерни күзедим!

ТР-НИҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫ Ш.ООРЖАК.

Май 7-де Чазак бажыңыңа ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужурашкан.

Тиилелге хүнүн уткуштур хоочуннарга байыр чедирбишаан, Шериг-оол Дизиживич оларның амыдыралының, кадыкшылының дугайында айтырып чугаалашкан. Хоочуннар Шериг-оол Дизиживичиниң сагыш салышыкыныңа өөрүп четтиргенин илередип, боттарының мурнунда тургустунуп келген хууда айтырыглары салып, эрткен-барган үелерни сактып чугаалажыр аргалыг болганнар.

ЧУРУКТАРДА: ужуражылга үезинде.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ чуруктары.

«ШЫН» СОЛУННУҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

тыва хүрешке чаңчыл апарган маргылдаа бөгүн, МАЙ 9-та, хүндүскүнүң 14.00 шакта

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга болур.

Бо маргылдаа-биле чергелештир ССРЭ-ниң болгаш Россияның спорт мастери Александр Ак-Салович МОНГУШТУҢ шаңналы дээш 50 хардан өрү назылыг мөгелерниң хүрежи база болур.

Бүгү кожууннарының, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларының эң шыырак мөгелерин киржиринче чалап тур.

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮ-БИЛЕ!

Хүндүлүг хоочуннар!
Эргим фронтчулар!

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) бистиң төөгүстүң эң кол байырлардарының бирээзи — Тиилелге хүнү-биле силерге сеткилдин ханызындан байыр чедирип тур!

Май айның баштайгы хүннеринде чылдың-на улуг Тиилелгениң өөрүшкүзүн база катап эскерип, тулчуушкунуң шөлдеринге болгаш тылга өлүм-чидим, аш-чут дивейн, ол хүннү чоокшуплаткан бүгү-ле кижилерни сактып келир бис. Тиилелге хүнү — ол дээрге сактышкын, өөрүшкү болгаш кажыдал-дыр. Тиилелге хүнү — ол дээрге бистиң чоңураага маадырлык чоруунуң, сагыш-сеткил талазы-

биле быжыг туруштуг чоруунуң көргүзүүнүң демдээ-дир. Эрткен 57 чылдарның дургузунда ол Тиилелгениң өндүр улуун медресе билип турар бис. Ада-чурттун Улуг дайынын ыдыктыг деп адап турар, ол дээрге хөөредийшкын эвес-тир. Боттарының Төрээн чуртунуң камгалалынче улуг-бичии бүгү чон көдүрлүп үнген. Тиилелге дээш демисел чүгле тулчуушкуннар шөлдеринге эвес, Уралдың заводтарында-даа, Сибирьнин тайгазында-даа, Тываның ховуларында-даа чоруп турган. Бистиң черивиске бомбалар дүшпээн-даа, аңаа снарядтар чазылбаан-даа болза, дайынын чангызы суур бүрүзүңге, аал бүрүзүңге, өг бүрүзүңге келген турган. Ол дайын

тыва чоңга база ыдыктыг болган. Фронтуже чүс-чүс тыва эки турачыларны айткарган, мал-маганны чоруткан, аш-чем болгаш идик-хеп эшелоннары чоруп турган. Ол салышкынны ыгтавайн барып болбас. Фронтуга дузаламчының чогуу-на шак ыңдыг дамыракчыгаштарындан фашизмге өлүмнүг согуушкуну берген ыңдыг күш төрүттүнген болгай.

Өндүр маадырлык чорукка, дайын чылдарында тараа тарып, снарядтар кылып, тулчуушкун шөлүндөн балыгланганнарны чүктөп, фронтуже идик-хепти, аш-чемни болгаш мал-маганны чорудуп, бергелерге шыдажып, тиилелге бүзүрөп база фронтуже чорутканнарын четтикпейн манап турган бүгү-ле кижилерге хүндүткелдин езузун көргүспүшаан, оларга черге чедир мөгөөр бис.

Бистер уругларымыска болгаш уйнуктарымыска хостуг чуртка чурттаар эргени камгалап берген бис. Ол Тиилелге дугайында сактышкын келир үениң салгалдарыңа артсын дээш, бүгү-ле чүвени кылыр — ам-даа бистиң хүлээлгевис. Өлгөннерниң мурнуга мөгөйбишаан, оларны иштинден дириг артканар дээш боттарымыстың харысалгавысты медресе билбишаан, амгы үеде оларга амьдырал кайы хире нарын болуп турарын база эскерип турар бис.

Сөөлгү он чылда дайын чылдарының хилинчээден-даа артык нарын шылгалдаларны силерниң хөй-хөйүңер көргөн болгай. Силерниң чогуушталып чурттаарыңарга кончуг эвээш чүүл кылдынган дээрзин билеп турар бис. Силерге бистиң өөрүп четтиришкениви ажал-херек-биле бөгүн бадыткаары кончуг-ла чугула болуп турар-дыр.

Кадыкшылдың, төрелдериниң болгаш чоок кижилериниң ынакшылының база сагыш салышкынының, аас-кежиктин болгаш кежик-чолдун, сеткилдин ханызындан күзээшкенин хүлээп ап көрүңер.

Тиилелге хүнү-биле, эргим хоочуннар!
Өөрүп четтиришкын болгаш хүндүлел-биле,
Тыва Республиканың Дээди Хуралындан (парламентизинден).

Ада-чурттун Улуг дайынын эргим хоочуннары, тылдың ажал-ишчилери! Хүндүлүг чангыс чер-чурттуларым!

Ада-чурттун Улуг дайынынга Тиилелгениң 57 чыл ою-биле Силерниң шуптунарга чүректин ханызындан байыр чедиридим!

Чүс-чүс чылдар эртер, а Тиилелге хүнү бистиң шуптувуска ыдыктыг байырлал бооп артар болгаш кезээде эрес-дидим, туруштуг болурунун үлегери бооп, хей националдыг улустун өлүм чок дайынчы болгаш күш-ажылчы чоруунун үлегери, национал чоргааралы бооп артар. Май 9 болза чүректен эң эргим хүн, бис ол хүн тайбынның үнелиг ужуру-дузанын угаа-билип, XXI чүс чылда дайыннар болбазын деп күзээр бис.

Бо чырыткылыг кайгамчык хүнде Силерниң шуптунарга быжыг кадыкшылды, узун назынны, аас-кежин, чаагай амьдыралды, аяс дээрни, сеткил-хөөнүңер чараш-чаагай болурун күзедим!

Бистиң эргим фронтчуларымыс болгаш тылдың ажал-ишчилери, Тиилелге хүнү-биле, хоочуннарымыс!

РФ-тиң ФХ-ниң Күрүне Думазының депутаты, Күрүне Думазының кадык камгалал, спорт талазы-биле комитетиниң даргазының оралакчысы Ч.Ч.ОНДАР.

Ада-чурттун Улуг дайынын эргим хоочуннары, тылдың ажал-ишчилери, хүндүлүг сибирьчилер!

Ада-чурттун Улуг дайынынга Тиилелгениң 57 чылы-биле Силерге чүректин ханызындан байыр чедиридим!

Тиилелге хүнү — бүгү чоңунуң езулуг байырлары. Дайын фронтчуларыңа дайынчыларның массалыг маадырлык чоруктарын, тылга сая-сая кижилерниң маадырлык күш-ажылын илереткен байырлар.

Тиилелге шериг Ада-чуртувусче халдаан дайынга өлүмнүг согууну Москва, Сталинград чоогунга, Курск адаанга таварыштыргаш, Тиилелгениң тугун Берлинде рейхстагтын кырынга киискиткен, Европаның чоңунга хосталганы берген.

Тиилелчилерниң салгалыңа — Силерге мөгөйп тур бис!

Совет солдаттын, Сибирьнин дайынчыларының, Төрээн чуртувустун хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынның берген дайынчыларның маадырлык чоруктарын кезээде сактып чоруур бис.

Силерге кадыкшылды, чаагай амьдыралды, өөрүшкүнү күзедим.

Ханы өөрүп четтиришкын-биле,
РФ-тиң Президентизиниң Сибирьниң федералдыг округунда бүрүн эргелиг төлээзи Л.ДРАЧЕВСКИЙ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикивич!
Частың болгаш Күш-ажылдың база Ада-чурттун Улуг дайынынга совет улустун Тиилелгениң 57 чылы-биле мээң байырымны хүлээп ап көрүңер!

Частың бо байырларды бистиң улустарымыстың өндүр улуг күжүн, сагыш-сеткилиниң каас-чаражын херечилеп турар.

Силерге, чоок кижилеринерге, Тываның хей националдыг бүгү чоңунга быжыг кадыкшылды, аас-кежин, чаагай амьдыралды күзедим.

РФ-тиң ФХ-ниң Күрүне Думазының даргазының оралакчысы Г.Б.СЕМИГИН.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикивич!
Оор езу-биле халдап келген гитлержи фашизмни чылча шалкан Тиилелгениң 57 чылын таварыштыр Силерге, республиканың бүгү чоңунга байырым чедиридим!

Быжыг кадыкшылды, эгээртинмес энергияны күзедим, бүгү ажал-херээжерге чүгле экини йөрээдим!

РФ-тиң Күрүне Думазының Даргазының оралакчысы Г.В.БООС.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикивич!
Кижиниң тургузукчу күш-ажылче, тайбың болгаш чаагай амьдыралче чүткүлүнүң байырлары — Частың болгаш Күш-ажылдың байырлары таварыштыр Силерге болгаш республиканың бүгү чоңунга изиг байыр чедиридим!

Байырлар хүннеринде «Күш-ажыл —

бүгүдени тиилээр!» деп кыйгырыг чангыланыр, Төрээн чуртувустун келир үези дээш чүткүлүс бүдүңгүр, чакы хүн аас болзун, Силерге, республиканың чоңунга аас-кежикти, кадыкшылды, бүгүдеге чедишкенин күзедим.

Хүндүлел-биле,
РФ-тиң орук-харыза сайыды ФАДЕЕВ.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАККА.

Частың болгаш Күш-ажылдың байырларыңа Тиилелгениң 57 чылын таварыштыр байыр чедирибишаан, Силерге быжыг кадыкшылды, чаагай амьдыралды, хей талалыг берге ажылыңарга чедишкенин күзедим.

Россияның бойдус курлавырлар сайыды АРТЮХОВ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикивич!
Май 9 — Тиилелге хүнүн таварыштыр Силерге байыр чедирибишаан, быжыг кадыкшылды, аас-кежин, тайбыңны, чаагай амьдыралды, Төрээн чуртка шынчы бараан болурунга эгээртинмес энергияны күзедим.

Хүндүлел-биле,
Сибирьниң шериг округунуң шериглериниң командьлакчызының бирги оралакчысы, генерал-лейтенант В.БАКИН.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикивич!
Бүгү улустун байырлары — Тиилелге хүнүн таварыштыр мээң чүректин ханызындан байырымны хүлээп ап көрүңер!

Силерге, Силерниң чоок кижилеринерге аас-кежин, чаагай амьдыралды, быжыг кадыкшылды, Төрээн чуртувустун чаагай чоруу дээш ажал-чорудулганарга чедишкенин сагыш-сеткилим ханызындан күзедим.

Россияның камгалал сайыды С.ИВАНОВ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикивич!
1941-1945 чылдарда Ада-чурттун Улуг дайынынга Тиилелгениң 57 чылын таварыштыр

рыштыр сагыш-сеткилим ханызындан изиг байыр чедирип тур мен. Бо хүн бистиң адаларымыстың болгаш кырган-ачаларымыстың маадырлык чоруктарын сактып, Төрээн чуртувунуң хамаарышпас чоруу дээш амы-тынның бергеннерни йөрээп турар бис.

Быжыг кадыкшылды, чараш хөөннерни, күш-ажылга чедишкенин күзедим.
Хүндүлел-биле,
РФ-тиң Айып чок чорук чөвүлелиниң секретары В.РУШАЙЛО.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикивич!

Ада-чурт дайынынга Тиилелгениң хүнүн таварыштыр мээң байырымны болгаш чаагай күзелдеримни хүлээп ап көрүңер. Аас-кежин, чаагай амьдыралды, тайбыңны күзедим.

Хүндүлел-биле,
РФ-тиң Президентизиниң Администрация ууртукчузу И.СЕЧИН.

Ханызы-биле хүндүлээрим чангыс чер-чурттуларым, Ада-чурттун Улуг дайынын киржикчи хоочуннары, эжелекчилерниң дарлалындан делегейиниң улустарының хостакчылары, маадырлык тиилелчилер силерге Улуг Тиилелгениң хүнү — май 9-биле сеткилим ханызындан байыр чедиридим. Демократтыг бот-догуннаан Россияга, рынок экономиказының хамааты ниитилелинге тайбың дээр адаанга чурттаар аас-кежин чаалап бергениңер дээш, Силерге четтирдивис, Силерге черге чедир мөгөйдивис.

Силерге болгаш силерниң төрелдеринерге, чоок кижилеринерге омак сеткил-хөөнү, быжыг кадыкшылды болгаш үр чыл чурттаарыңарны, аас-кежин, эне экини күзеп олур мен. Бурган силерниң биле!

Улуг Тиилелгениң хүнү — май 9-биле база катап байыр чедиридим.

Хүндүлел-биле,
Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаты К.А.БИЧЕЛДЕЙ, «Чангыс эп-сеткил» («Единство») фракциясы.

ИДЕГЕЛДИ ШЫНЗЫДАР

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шериг-оол Дизижикивич Ооржак кожууннар чагыргаларының даргаларыңа чаа сонгуканнарга: Барыын-Хемчиктин — **А.М.Марк-оолга**, Өвүрүнүң — **А.С.Кууларга**, Эрзинниң — **А.К.Ч.Комбуга**, Чеди-Хөлдүн — **Н.И.Даргай-оолга**, Таньдының — **С.Ч.Ондарга** байыр чедирген телеграммаларны чоруткан. Ында айытканы болза:

«*Кожуун чагыргазының даргазының албан-дужаалыңга сонгуканыңар-биле Силерге байыр чедирип тур мен.*

Сонгудаларга Силерниң тиилелгенер болза сонгукчуларның бедик бүзүрелиңиз херечизи-дир. Силер ол идегелди шынзыдып, бодуңарның ажал-чорудулганар-биле көдээниң экономиказын быжыглаар, кижилерниң хей бурүзүңге сагыш салып, кичээниң углядьлар Силер дээрзинге бүзүрел тур мен».

Телеграммаларга Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д.ООРЖАК ат салган.

Тожу кожуунуң Хам-Сыра сумузунуң чагырга даргазының катап сонгудаларын эрттирер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫН ЧАРЛЫ

«Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганың сонгудалыг албан-дужаалдыг кижилериниң сонгудаларының дугайында» Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 3 кезээн удуртулга болдурга, **ДОКТАДЫРЫМ БОЛЗА:**

1. Тожу кожуунуң Хам-Сыра сумузунуң чагырга даргазының катап сонгудаларын **2002 чылдың август 4-те** эрттирер.

2. Бо Чарлык ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг бопуп кирер.
Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК.

Кызылхоорай
2002 чылдың май 3. №11

Сүт-Хөл кожуунуң чагырга даргазының сонгудаларының түннелдериниң дугайында
Сүт-Хөл кожуунуң девискээр сонгудаларының шийтири

2002 чылдың апрель 30 №14 Сүт-Аксы суур

«Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганың албан-дужаалдыг кижилериниң сонгудаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоюлузунуң 57 чүүлүнге дүүштүр болгаш участок сонгудаларының комиссияларының протоколдарыңа үндөйлээш, Сүт-Хөл кожуунуң девискээр сонгудаларының комиссиязының **ДОКТАДЫРЫ БОЛЗА:**

Сүт-Хөл кожуунуң девискээр сонгудаларының комиссиязының даргазы **М.К.КЫЗЫЛ**.
Сүт-Хөл кожуунуң девискээр сонгудаларының комиссиязының секретары **А.А.ОНДАР.**

«Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганың албан-дужаалдыг кижилериниң сонгудаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоюлузунуң 59 чүүлүнге дүүштүр сонгукчуларның эң хей бадылаашкыннарын алган ийи кандидаттың талазы-биле катап сонгудаларны **2002 чылдың май 19-га** эрттирер.

ТР-нің Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатына кандидат Надежда Константиновна ЗОЛОТУХИНА

Надежда Константиновна Золотухина 1950 чылдың декабрь 31-де Кызыл хоорайга төрүттүнгөн болгаш амгы үеде ында ажилдап, чурттап турар.

Хууда ажил-агыйны тургузуп, "Виктория" фирманың удуртукчузу болуп, 2001 чылга чедир ажилдаан. Ол ажилында орус-тыва аныктарны хааратуткан.

Республиканың Херэеженер Эвилелиниң кежигүнү, сайгарлыкчылар чөвүлелиниң хоойлу-дүрүмүн ажилдап кылышкан, ук каттыжышкынның ажилына чогуур салгыны кириштирип турар.

Кызылга өзүп, өөрөнгөн база ажилдап турар болганда, тыва аажы-чаң, езу-чаңчыларбиле таныш, тыва чугааның утказын билер, чаңгыс сестеп чугаалажыр. Аажы-чаңының онзагай шынарлары: чугаакыр, дузааргак, кежээ, ажилгыр, бодунга болгаш өске улуска негелделиг, чүткүлдүг, эгелээнин эчизинге чедирер. Херэеженерниң төрүмелинден караа көскү, угааны чидиг, ажилгыр болганда, оларның хөй-ниити ажилына киржири албан деп санап турар.

ОРТУМАК ӨРТЕК КАНДЫГЫЛ?

ТР-нің Чазаның 1998 чылдың июль 18-те №374 болгаш 2001 чылдың июнь 24-те №955 доктаалдарына дүүштүр өг-бүлениң орулгазын ортумакбиле барымдаалап, хуу дузалал ажил-агыйындан орулга санаар барааннарның болгаш ачыдуза чедирилгезиниң ортумак өртектөрүн ТР-нің Статистика талазы-биле күркөмитеттин база Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының 2001 чылдың апрель 1-де берип турар медээлери-биле алырга, аш-чем барааннарының өртээ өзүп турар.

Инек ээди 1 кг — 68,09 рубль, хаван ээди — 81,09 рубль, хой ээди — 76,14 рубль. Сүттүн бир литрде 12,75 рубль, дагаа чуургазы 10 борбакта 20,81 рубльде келген. Сүттүн, дагаа чуургазының өртээ чоорту чийгээр ужурулуг, час дүшкенибиле ногаа аймааның өртээ улгадып орат. Картофель 1 кг — 6,06 рубль, капуста — 11,45, морковь — 13,87, согуна — 13,56 рубльде келген.

Чоннун ногаа тарыыр үези келгени-биле органиктиг чемишчидилгениң 1 тоннада 75,00 рубль, минералдыг чемишчидилгениң өртээ 1 тоннада 3 муң рубль. Үнүштерни хоралыг курттартан камгалаар чүүлдүн өртээ 1 тоннада 300 муң рубль. Помидор, капуста өзүмнери 10 десте дестараалаштыр 10,00, 8,00 рубль. Капуста, помидор, морковь, свекла, согуна үрезиннери 1800, 1200, 1200, 800, 1500 рубль болуп турар. Аш-чемге хамаарышкан барааннарның өртээ сөөлгү үеде өзүп турар.

Бистиң корр.

ТР-нің Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатына кандидаттарның аразына "Шын" солунга парлалга шөлүнүн хуваалдазын езугаар жеребьевказының май 4-те протоколундан ушта бижилге

Май 11-нің хүнүнде парладыр кандидаттар:

1. Ховалыг Бавуу Доржуевич, 15 дугаар сонгулда округу.
2. Кара-оол Леонид Валерьевич, 30 дугаар сонгулда округу.
3. Достай Степан Монгушев, 21 дугаар сонгулда округу.
4. Куулар Карим Тасович, 21 дугаар сонгулда округу.
5. Глухов Виктор Григорьевич, 2 дугаар сонгулда округу.
6. Наважап Радислав Николаевич, 29 дугаар сонгулда округу.
7. Салчак Валерий Болай-оолович, 17 дугаар сонгулда округу.
8. Хангаев Василий Валентинович, 28 дугаар сонгулда округу.
9. Горев Сергей Григорьевич, 5 дугаар сонгулда округу.
10. Кужугет Сергей Сендажиевич, 8 дугаар сонгулда округу.

Май 14-те парладыр кандидаттар:

1. Шырап Антонина Калдар-ооловна, 1 дугаар сонгулда округу.
2. Тулуш Октябрь Унен-Хооевич, 15 дугаар сонгулда округу.
3. Даваа Каң-оол Тимурович, 28 дугаар сонгулда участогу.
4. Иконников Виктор Васильевич, 22 дугаар сонгулда округу.
5. Дагба-Лама Эдуард Эник-оолович, 30 дугаар сонгулда округу.
6. Бартына-Сады Виталий Монгушевич, 30 дугаар сонгулда округу.
7. Ооржак Вилена Чаповна, 21 дугаар сонгулда округу.
8. Балчырак Орлан Суворович, 21 дугаар сонгулда округу.
9. Кара-оол Шолбан Валерьевич, 29 дугаар сонгулда округу.
10. Кызыл-оол Салим Долаан-ович, 32 дугаар сонгулда округу.
11. Хертек Раиса Белековна, 11 дугаар сонгулда округу.
12. Кыргыз Мария Сереновна, 2 дугаар сонгулда округу.
13. Иргит Валерий Николаевич, 3 дугаар сонгулда округу.
14. Сотпа Орлан Алак-оолович, 9 дугаар сонгулда округу.
15. Чагар-оол Мария Пелековна, 6 дугаар сонгулда округу.
16. Молин Виктор Алексеевич, 18 дугаар сонгулда округу.
17. Артык-оол Алексей Сундуевич, 18 дугаар сонгулда округу.
18. Кунчун Март-оол Салчак-ович, 20 дугаар сонгулда округу.

ТР-нің Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатына кандидаттарның аразына "Шын" солунга парлалга шөлүнүн хуваалдазының май 5-те жеребьевка езугаар протоколундан ушта бижилге

Май 11-де парладыр кандидаттар:

1. Суглай-оол Союман Иргитович, 51 дугаар сонгулда округу.
2. Сонам Эрес-оол Мөнгүн-оолович, 52 дугаар сонгулда округу.
3. Хаажык Эрес-оол Ооржакович, 56 дугаар сонгулда округу.
4. Кучуге Сергей Хертекович, 58 дугаар сонгулда округу.
5. Доржу Александр Хертекович, 58 дугаар сонгулда округу.
6. Максимов Александр Николаевич, 123 дугаар сонгулда округу.
7. Тюлюш Мерген Суктер-оолович, 124 дугаар сонгулда округу.
8. Ооржак Дандар-оол Көк-Хунаевич, 93 дугаар сонгулда округу.
9. Монгуш Виталий Сыкырбанович, 61 дугаар сонгулда округу.
10. Куулар Хүреш-оол Болат-оолович, 63 дугаар сонгулда округу.
11. Аракчаа Надежда Степановна, 55 дугаар сонгулда округу.
12. Ондар Конгар-оол Борисович, 61 дугаар сонгулда округу.
13. Ондар Светлана Сапынаковна, 96 дугаар сонгулда округу.

11. Куулар Валерий Тасович, 3 дугаар сонгулда округу.
12. Ондар Виктория Сергеевна, 14 дугаар сонгулда округу.
13. Никитин Виктор Владимирович, 12 дугаар сонгулда округу.
14. Локоткова Елена Владимировна, 9 дугаар сонгулда округу.
15. Косых Сергей Михайлович, 6 дугаар сонгулда округу.
16. Николаева Татьяна Владимировна, 11 дугаар сонгулда округу.
17. Монгуш Ульяна Байыр-ооловна, 20 дугаар сонгулда округу.
18. Биче-оол Владимир Монгушевич, 8 дугаар сонгулда округу.

28. Скворцов Вячеслав Михайлович, 40 дугаар сонгулда округу.
29. Конгар Анатолий Салчак-ович, 56 дугаар сонгулда округу.
30. Чооду Херелмаа Эртинеевна, 105 дугаар сонгулда округу.
31. Белчит Валерий Чолбаевич, 106 дугаар сонгулда округу.
32. Шоюн Александр Сан-оолович, 107 дугаар сонгулда округу.
33. Муромцев Валерий Александрович, 29 дугаар сонгулда округу.
34. Миркаримова Анна Фоминична, 9 дугаар сонгулда округу.
35. Балбан-оол Диинмей Каадыр-оолович, 122 дугаар сонгулда округу.
36. Байлак Людмила Николаевна, 120 дугаар сонгулда округу.
37. Ооржак Кувискаал Канчир-оолович, 10 дугаар сонгулда округу.
38. Салчак Оюмаа Хомушкеевна, 56 дугаар сонгулда округу.
39. Норбу Юрий Яковлевич,

115 дугаар сонгулда округу.

40. Иргит Валерий Николаевич, 7 дугаар сонгулда округу.
41. Биче-оол Владимир Монгушевич, 20 дугаар сонгулда округу.
42. Тавберидзе Владимир Дидимович, 17 дугаар сонгулда округу.
43. Монгуш Александр Чыргаланович, 60 дугаар сонгулда округу.
44. Шожат Доржу Байкараевич, 81 дугаар сонгулда округу.
45. Кольчиков Дмитрий Иванович, 21 дугаар сонгулда округу.
46. Никитин Виктор Владимирович, 42 дугаар сонгулда округу.
47. Ондар Галина Комбуштаевна, 82 дугаар сонгулда округу.
48. Шулуу Людмила Кыргысовна, 77 дугаар сонгулда округу.
49. Дресвянникова Наталья Викторовна, 78 дугаар сонгулда округу.
50. Андалаева Лариса Сереновна, 38 дугаар сонгулда округу.

Май 14-те парладыр кандидаттар:

1. Таргын Октябрь Салчак-ович, 55 дугаар сонгулда округу.
2. Ооржак Буян Богбалдаевич, 46 дугаар сонгулда округу.
3. Куулар Роман Игоревич, 47 дугаар сонгулда округу.
4. Дуктен-оол Зоя Сагдыевна, 50 дугаар сонгулда округу.
5. Ховалыг Александр Федорович, 98 дугаар сонгулда округу.
6. Ондар Сергей Сыгдыкович, 95 дугаар сонгулда округу.
7. Санаа Салчак-оол Соянович, 73 дугаар сонгулда округу.
8. Жуков Орлан Сатович, 96 сонгулда округу.
9. Будуп Болат-оол Кыргыз-ович, 130 сонгулда округу.
10. Сюрюн Галина Алексеевна, 65 дугаар сонгулда округу.
11. Монгуш Байыр-оол Борбак-Казыевич, 64 дугаар сонгулда округу.
12. Ондар Иван Дугар-оолович, 66 дугаар сонгулда округу.
13. Монгуш Орлан Александрович, 97 дугаар сонгулда округу.
14. Монгуш Саар-оол Сундукаевич, 64 дугаар сонгулда округу.
15. Соян Сенги Шадаевич, 126 дугаар сонгулда округу.
16. Канзан Вадим Имажапович, 90 дугаар сонгулда округу.
17. Доспан Чечек-оол Иванович, 93 дугаар сонгулда округу.
18. Шагарин Юрий Александрович, 91 дугаар сонгулда округу.
19. Мельниченко Виталий Павлович, 9 дугаар сонгулда округу.
20. Вусатая Екатерина Тадеевна, 33 дугаар сонгулда округу.
21. Монгуш Оксана Шыраповна, 89 дугаар сонгулда округу.
22. Артемьева Наталья Викторовна, 43 дугаар сонгулда округу.
23. Лебедев Владимир Ильич, 24 дугаар сонгулда округу.
24. Куулар Орлан Онгакович, 58 дугаар сонгулда округу.
25. Монгуш Николай Ичин-ович, 122 дугаар сонгулда округу.
26. Ремезов Вячеслав Николаевич, 41 дугаар сонгулда округу.
27. Аев Петр Яковлевич, 22 дугаар сонгулда округу.
28. Глазырин Дмитрий Алек-

- сандрович, 5 дугаар сонгулда округу.
29. Пала Ензана Дмитриевна, 21 дугаар сонгулда округу.
30. Меңниг-оол Эрес-оол Ховалыгович, 121 дугаар сонгулда округу.
31. Семис-оол Шораана Тадар-ооловна, 115 дугаар сонгулда округу.
32. Чайбар Раиса Коловна, 111 дугаар сонгулда округу.
33. Ооржак Любовь Маадыр-ооловна, 30 дугаар сонгулда округу.
34. Чоржей-оол Василий Алексеевич, 118 дугаар сонгулда округу.
35. Ондар Любовь Васильевна, 114 дугаар сонгулда округу.
36. Шалган Элизавета Андреевна, 119 дугаар сонгулда округу.
37. Григорьев Степан Степанович, 8 дугаар сонгулда округу.
38. Сувандии Аркадий Иванович, 4 дугаар сонгулда округу.
39. Намай Альберт Комбуевич, 23 дугаар сонгулда округу.
40. Сат Кенин Кудуш-оолович, 11 дугаар сонгулда округу.
41. Назаров Евгений Николаевич, 4 дугаар сонгулда округу.
42. Галактионов Иван Владимирович, 24 дугаар сонгулда округу.
43. Сизин Дмитрий Алексеевич, 11 дугаар сонгулда округу.
44. Ондар Зоя Байкараевна, 14 дугаар сонгулда округу.
45. Голубцов Иван Анатольевич, 18 дугаар сонгулда округу.
46. Дьяченко Софья Николаевна, 19 дугаар сонгулда округу.
47. Маликов Дмитрий Абрикович, 28 дугаар сонгулда округу.
48. Лоцинский Владимир Владимирович, 27 дугаар сонгулда округу.
49. Бондаренко Евгений Анатольевич, 45 дугаар сонгулда округу.
50. Монгуш Александра Бодурукуевна, 78 дугаар сонгулда округу.
51. Ярмова Марина Владимировна, 79 дугаар сонгулда округу.
52. Иргит Светлана Доржуевна, 86 дугаар сонгулда округу.
53. Донакай Лариса Тумба-раевна, 22 дугаар сонгулда округу.

**ТАРЫЛГАНЫ —
ИЮНЬ 5-КЕ
ЧЕДИР**

Сүт-Хөл кожуунун ажил-агыйлары 2002 чылдың часкы сезонунда 4225 га черге тараа культураларын, 225 гага картофельди, 93 гага ногаа аймаан тарыыр планын. Кожуунда МТС-ке 500 га Ак кыдынын шыктыг черин берген. Олар аңа тараа культураларының үрезинин чажар.

Ам дээрзинде оларның боттарында 34 тонна үрезин бар. 37,3 тонна үрезинге чагыгны кириген, ону Көдээ ажил-агый яамызынга өртээниң 20 хуузун төлөөш алыры арткан. Бо хүн-нерде үрезин айтыры дулузу-биле шийтирлеттинер. Ынчан-гаш тарылганы июнь 5-ке чедир

доозарын кожуунун ажил-агыйлары баш бурунгаар планга кириген.

Көдээ ажил-агый машиналарын-дан 32 тракторну ажылгалга кириер, 36 андазын база 14 сеялка бо хүн-нерде беле. Бергедээш-киннер КЧМ болгаш артык кезектер тыптынары, аңаа 1300 млн. рубль негеттинип турар. Агронаб-биле 280 муң рубльге артык кезектер садып алыры-биле керээ чардынган. Чүгле ол акша-хөрөңгини тывары арткан.

СУГГАРЫЛГА

Апрель эгезинде-ле шеф организаастааш, буга дестерин аштап-арыглаан. Бо хүн-нерде Хөр-Тайга, Бора-Тайга, Кара-Чырааның суггарылгазын дооза-рының кырында келген.

Бистиң корр.

Культура амыдыралы

«ЧУРТУМ СЕҢЭЭ»

Май 4-те В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга анык ыраажы Андрей Монгуштуң чогаадыкчы кезээзинге тураскааткан «Чуртум сеңээ» деп улук концертин кызылчылар болгаш аалчылар сонургап көргөн. «Мен тыва мен» деп ырлап чоруур анык оолду бүгү Тыва эки билер апарган. Бо концертин база Андрей «Тоол чурту — Тыва черим» деп ырызы-биле ажыгты. Ийи хүн улаштыр болган дөрт концерттин дөртөлдирзинге көрүкчүлөр зал сыңышпас кылдыр чыылган.

Андрейниң ырларының кол угланышыкыны, чогаадыкчы ажылының кол угланышыкыны — тыва чонунуң чаагай чаңчылдарын эгидип алырынче суртаал. Ол темазында бүзүрелди-биле ажылдап чоруур.

Чогаадыкчы кезээзинче Андрей Монгуш уран чүүл учи-

лицезин кады өөренип дооскан чаңгыскурсчуларын «Тыва», «Чиргилчин», «Чалым-Хая», «Тыва кызы» бөлүктөрү база Кызылдың 5 дугаар школа-гимназиясында бодунуң өөредип турары өөрен-никчилериниң «Салгал» бөлүүн чалаан. Олар шупту көрүкчүлөргө ыр-шоор, хөөмей, сыгыдын бараалгатканнар.

Хөөмей, сыгытка сонургалдыг, кайгамчык талантыг анык оолдарның көүдээнин бо концертке магадап, өөрүп көрдүвүс. Тываны бүгү делегейге келир үеде алдаржыдар салым-чаяаныглар ол-дур. Хей өөрү, өөреникчилери оолдар, кыстар сыгыт, хөөмейни бадырыш орда, Андрей Калчан-Шилги адын мунупкан сценаже үнүп кээп, сыгытып, хөөмейлеп, ырлай бээрге, чоргааранчыг-ла чорду. Эр хей, Андрей!

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

**«АРЫСКАНГА
МӨӨРЕЙЖИИЛИ»**

Ындыг аттыг республика чергелиг шүлүк мөөрейи Улуг-Хем кожуунун Арыскан суурга болуп эрткен. Аңгы-аңгы хоорай, суурлардан чыгып келген 48 кижин уран номчулгага күжүн шенешкен.

Шүлүк чогаалының номчулганын бо мөөрейи чүге-ле бо кожуунга, бо суурга болу бергениниң ужур-утказын билбей-даа, аңаа чеде бердим. Арыскан Культура бажыңы шүлүкчү, цирк артизи Алексей Хуурактын адын эдилээн. Арыскан суму чагырганың даргазы Владислав Саржат-оол — «Улуг-Хемниң чалгылары» чечен чогаал каттыжышыкының идепкейлиг киржикчизи. Кожуунунуң культура килдизиниң эргелекчизи Кара-оол Натпий-оол (бо мөөрейиниң кол эрттирикчизи) А.М.Горький аттыг литература институтунун доозукчузу, шүлүкчү дээрзин билер бис. Ынчангаш Тываның Чогаалчылар эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскааткан мөөрей мээң төрөөн суурумда эртип турары ол ышкажыл.

Культура бажыңын септеп-селип, арыглап алганы аажок. Мөөрейниң киржикчилери, аалчылар сумунуң активчилериниң кылган аш-чемин хүнзедир халаска ижип-чип турарын магададым. Суму чагырганы бо талазы-биле улуг ажылды кылган чорду.

Мөөрейге ат-сураа билдингир апарган чогаалчылар-даа, аныктар-даа чыылган. Тываның Чогаалчылар болгаш журналистер эвилелиниң кежигүнү, «Улуг-Хем» солунунуң харысалгалыг секретары Алексей Бегзин-оолдун баштааны чеде кижини кежигүнүг жюри барык бир шак хире хуралдаан соонда, дээди шаңналды (Гран-при) ТКУ-нун студентилериниң «Алаң-Тос» чечен чогаал бөлүү алганын чарлапты (удуртукчузу Сайлык-маа Комбу). Мөөрейниң киржикчилеринден Тайгана Очур бирги черни чаалап алган. 2-ги, 3-кү черлерни хоочун чогаалчы Сарыг-оол Салчак (Бай-Тайга), Алена Иомужап (Кызыл) олар алган. Мөөрейниң дипломантылары болуп, тускай шаңналдарны Екатерина Саая (Ийи-Тал), Орлан Сат (Арыскан), Айсана Монгуш (Таңды кожуунунуң Элегес) олар алган.

Шүлүктөрүниң темаларының аайы-биле тускай шаңналдар база бар болган. Амыдыралчы айтырыг көдүргөн чидиг тема дээш Анна Сайзан-оол (Арыг-Узүү), ынакшыл темазыга эки шүлүү дээш Амира Идам (Эйлиг-Хем), бичи уругларга шүлүү дээш Аяс Санчай-оол, сагира темазы дээш Маргарита Шойдук (Чеди-Хөл) олар шаңнаткан.

Виктор САТ.

Кызыл хоорай.

СЕРВИС ТӨВҮ

Май 7-де, Харылзаа ажылдакчыларының профессионал хүнүнде, Кызыл хоорайда сервис төвү ажыгтылган. Бо төптүн ажылының дугайында «Тывахарылзааинформунуң» даргазы Д.К.Донгактан айтырдым.

— Моон мурнунда мындыг төптүн чок турганы-биле радио өртөөн бир черге, телефон өртөөн хуу улус бир өске черге, албан черлери бир аңгы черге төлээр турган болза, а ам аңаа шуптузун төлептер аргалыг апарган. Ол чурттакчы чонга-даа, албан черлеринге-даа, бистиң ажылывыска-даа эгитип болуп турар — деп, Дмитрий Калчанович тайылбырлады.

— Бис дайын соонда маңаа келгеш, харылзаага ажылдап эгеледивис. 1949 чыл

үези чүве. Кызылга 531 хире кижини, бүдүн республикага 2 муң хире харылзаа ажылдакчылары ажылдап турган. Ам бо хүн-нерде маңаа келгеш магадаар-дыр бис. Кандыг дериг-херекселдер чок дээр! — деп, харылзааның хоочуннары Майя Николаевна Афонкина биле Алексей Николаевич Беляшов чугааладылар.

— Мен телефон өртөө төлээр дээш келдим. Мындыг төп үе-шакты камнап алырынга ажыктыг-дыр — деп, Р.Н.Ойнарова демдегледди.

Айлаң ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: ажыдышыкын үезинде.

Василий БАЛЧЫЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

**ОНЗАЛАП
ДЕМДЕГЛЭЭН**

Бай-Тайга кожуунунуң ажыл-ишчилери Май 1-ни езулуг байырлал шинчилиг эрттирген. Эңне солун чүүл — кожуун төвү Тээли суурнун чурттакчылары, ында янзы-бүрү албан организацияларның коллективтери ол хүн байырлыг чыскаалче үнген. Часты болгаш күш-ажылды алгап-йөрөөн плакаттары, өң-баазын шарларны, чечектерни туткан чон кожуун чагырганының бажыңының баары-биле «Ураа! Ураа!» дийип эртип турган.

Байырлал бүдүүзүнде ажыл-ишчи коллективтер шефтерни организаастаан. Ылангыя Кызыл-Даг суму чагырганының даргазы Л.М.Кочаа суурнун чурттакчыларын эвилелдеп алгаш, көвүрүг тудуунга шефтеп, улуг үле-херекти бүдүрүп, спортчу оюннарның мөөрейлерин эрттирип, езулуг күш-ажылчы байырлалды эрттиргенин кожуун чагырганы онзалап демдеглээн.

Май 1-де Тээли суурга 64 мөгениң хүрежи болган. Хүреш эгелээр бетинде, Тээлиниң Д.Хүреш-оол аттыг музыка школының өөреникчилериниң улук концерти болган. А хүрешке Тээли суурнун мөгези Мерген Монгуш шүүлген.

Мергелээринге 12 команда күжүн шенешкен. Аңаа «Тээли» КААК-тын «Хемчик-2» командазы тиилекчи болган.

**МАЙ 9-ТА
КАЖАН, КАЯА, ЧҮҮ
БОЛУРУЛ?**

- 10.00 шакта — эр, херээжен улустар аразынга чийк атлетика эстафетазы. Ленин, Кызыл Партизаннар кудумчуларынга эртер.
- 11.00 шакта — дайын болгаш күш-ажыл фронтунунуң киржикчилериниң митингизи. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң тураскаалының чанынга болур.
- 11.45 — 12.00 шактарда — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге тураскааткан Мөңгө от чанынга чечектер салыр, салют болур.
- 12.00 — 12.30 шакта — Кызыл гарнизонунуң, иштики шериглерниң байырлыг марыжы, хоорай школаларының өөреникчилериниң чыскаалы.
- 12.30 шакта — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге дүштеки чем.
- 13.00 шакта — Национал парк аксынга байырлал концерти.
- 14.00 шакта — «Шын» солунунуң шаңналы дээш республиканың эң шыырак мөгелериниң хүрежи. Совет Тываның 5 чылы стадионга.
- 17.00 шакта — республиканың уран чүүл мастерлериниң концерти. В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга.
- 21.00 — 23.00 шакта — Арат шөлүнге аныктар дискотеказы.

КЫМ-ДАА, ЧҮҮ-ДАА УТТУНДУРБААН

Дузаламчы

ССРЭ-же 1941 чылдың июнь 22-де фашисттер Германияның оор езу-биле халдааны чурттуң төөгүзүңгө кажан-даа турбаан кончуг каржы, үрегдекчи, хан төгүүшкүннүг дайын болган. Ол 1945 чылдың майга чедир уламчылаан. Дайынның эгезинде хейге билдингир чылдагааннарның уржуундан Совет Эвилели түр бергелерге таварышкан. Фашистер дыка хей хоорайларны, суурларны эжелеп алгаш, үндезин-биле үрегдэн, өрттөткөн. Неместерге эжелеткен девискээрлерниң чурттагы чону дерзии аар-берге аажыпалга, аш-чутка таваржып, көрбээнин көргөн. Кызыл Шериг биче эвес когаралдыг болган.

Совет Эвилелиниң ажилчы чоннары, ооң Чепсектиг Күштери, партизаннар кажан-даа көстүп көрбээн эрес-дидим, маадырлыг чоруун дайын үезинде көргүзүп тургаш, фашисттер дээрбечилерниң калчаалыг шавар халдаашкынарнын доктааткаш, ойтур шаап шыдаан. Совет ажилчыннар, тараачыннар, албан-хаакчылар, аныктар, херэеженнер шудургу күш-ажылы-биле фронтуну күчүлүг техника, дериг-херекселдер, ок-чепсектер, аш-чем, идик-хеп аймаа-биле долзу-биле хандырып, тиилелгени чедип алырынга төлөптүг үлүүн киригеннер.

Ада-чурттуң Улуг дайынның чылдарында Совет Эвилелиниң хей национал улустарының чангыс эви улам быжыккан, чоннун маадырлыг эрес-дидим чоруу кажангызынданда артык илерээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынның үезинде делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижилери Совет Эвилелиниң шынныг херээн деткип, мораль болгаш материал талазы-биле улуг деткимчени көргүзүп турган.

Совет Эвилелиниң фашистерниң халдап кирген баштайгы хүнүнден эгелээш, Тыва Арат Республиканың арат чону, ооң революстуг нам, Чазаа чангыс кижиге дег көдүрлүп үнгөш, ССРЭ-ге деткимче, дуза чедирериниң бүгү-ле аргаларын ажыглаан, хемчеглерин алган. Тываның арат чону фронтуда дайылдажып турар Кызыл Шеригге беш эшелон белекти, 19 миллион акшаны, 40 муң хире дайынчы айттарны белекке берген. Украинаның дайынның аспаандан хосталган районнарының чурттагы чонунга 26 муң ажыг баш малды өстүрүп берген. Маадырлыг Кызыл Шериг-биле кады тыва улустуң эң эки оолдар, кыстары эки тура-биле боо-монгузун туткаш, фашисттерге эжелекчилерге удур дидими-биле демисежи, интернационалчы хүлээлгезин ыдыктыгы-биле күүсеткен. Эки турачылар: Түлүш Кечил-оол, Чүргүй-оол Хомушку Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атка четкеннер, эки турачылар ССРЭ-ниң болгаш ТАР-

ның чазактарының орденнери, медальдары-биле шаңнатканнар. Ынчангаш Совет Эвилелиниң бо улуг дайынга тиилелгени чедип алырынга Тываның арат чону бодунуң үлүүн кириген.

Совет Эвилелиниң хей национал улустары-биле тыва улустуң акы-дунмалышкы найыралы өжээнниг дайынга удур дошкун демиселге улам быжыгып хөгжээн.

Совет Эвилели Ада-чурттуң Улуг дайынның тиилелгени 1945 чылдың май 9-та чедип алган. ССРЭ-ниң ажилчы чоннарының, ооң Чепсектиг Күштериниң улуг тиилелгези болза чүгле чурттуң бодунга эвес, харын Европаның, Азияның, Африканың, Латин Американың болгаш өске-даа девискээрлерниң чурттарынга төөгүлүг ужур-дузалыг болган.

Материалды Таан-оол ХЕРТЕК белектээн.

ЧУРУКТАРДА: 1. Тывадан дайынга киришкен Шумов альшкылар; 2. Тыва эки турачылар — Ойдулаа альшкылар авазы-биле кады.

КАНДЫГ-ДАА ҮЕДЕ

Ада-чурттуң Улуг дайынның киржип чораан тыва эки турачыларның бирээзи Тимофей Күзекеевич Пичен-оол эки турачылар эскадронунуң танкыга удур боолаар взводунуң командири чораан. Ооң взводунуң дайынчылары Деражнога, Ровнога, Дубнога болган тулчушкуннарга дайынның 16 танкызын, 4 куяктыг транспортерун, пулеметтуң 12 отточказын, 3 артиллерия расчеттарын болгаш дайынның өске-даа техниказын, дириг күжүн узуткаан. Т.К.Пичен-оолдун дайын үезинде эрес-дидим чоруун үнелеп көргөш, совет Чазак Алдар орденниң үшкү чергези-биле, ТАР-ның Чазак Күш-ажыл ордени-биле шаңнаан.

Тимофей Күзекеевичниң тайбың чылдарда күш-ажылы Чөөн-Хемчиктиң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз-биле сырый холбаалыг. Бо ажил-агылыны хей чылдарда директорлап келгеш, республиканың мал болгаш чер ажылы сайзыраан мурнакчы совхозтарның санынга кириген. Тайбың ажил-ишке дайылдажып чораанындан дудак чок ол шылгараан. Ооң дайынчы шаңналдарынга Октябрь рево-

люциязы, Хүндүлелдин демдээ орденнер, медальдар немешкен. СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегадынга соңгуткаш, ооң ажылынга киржип чораан.

Тыва эки турачы Т.К.Пичен-оол Тиилелгениң 50 чылынга тураскааткан Москвага болган шериг парадынга киржип ааскежиктиг болган.

Тимофей Күзекеевичниң назы-хары 80 ашкан, ынчалза-даа ам-даа дайынчы, күш-ажылчы арга-шинээн салбаан, Кызыл хоорайда омак-сергек, кадыкшыраак чурттап орат.

ЧУРУКТА: Т.К.Пичен-оол.

ТЫВА ЭЛЭЭДИЛЕР

Амгы шагның кижилери Ада-чурттуң Улуг дайынның тиилелгениң ачызында 57 чыл иштинде тайбың, аас-кежиктиг ажил-иживисти кылып, ажы-төлдү өстүрүп чоруур бис.

ТАР-ның нам, Чазааның удуртчулары фашисттер Германия улуг ССРЭ-же халдаан аңаа бүгү талазы-биле дузалажыр деп чону кыйгырарга, ол эжелекчилер Тываже халдааны-биле демей көрүп, тиилелгени чедип алырынга дузалаары-биле улуг-бичии чон көдүрлүп үнгөн. Бүгү Тываның элээди оолдар, кыстары ол шагга кончуг кызып ажылдап турган бис.

Дайын эгелээн соонда, 1941 чылдың кыжынында, Чөөн-Хемчик кожунунуң Хорум-Даг сумунуң даргазы Тевек-Кежеге Чүлдүмнүң айтышкыны-биле сумунуң араттарының фронттуге чорудары-биле берген 1500 чылгы малын Таңды кожунунга сүрүп келгеш, Алгый (Хадын) хөл кыдыгынга кыштаткан бис. Чайын Суглуг-Бүрениң мал баазыныга семирткеш, ону бистер ийи үзүктөп кызыгаарда Шивилиг мал баазыныга чедирдивис. Улуувус Ховалыг Дамба-Сүрүн Окай-оол 15 харлыг турган, бригадиривис ол. Бистер дөрт оол 12-14 харлыг турган бис.

Араттар фронттуга чүгле айттарын эвес, бода болгаш шээр малдарын халаска берип турган. Мынча кыргызке чедир черле утпас мен. Кажан араттар малын фронттуге чорудары-биле берип тура, дыка муңгараар, кээргээш ыглажыр, айттарын сула-биле чөмгөргөш, суггаргаш, челин, кудуруун сыйбааш, бажындан куужактап каар.

Хей чылгыны кызыгаарда Шивилиг баазынычче сүрүп бар чорувуста, чамдык айттар чаза

баскаш, дедир чуртунче алдырпайн десе бээр таварылгалар турган. Ачамның фронт чоруткан чүгүрүк Дорала ады 12 хонганда, дезип чанып келген. Чанаттаан мал суг-даа ишпес, ойт-даа ызыр-бас боор чүве чораан.

Кызыгаарга айттарны сүрүп чедире бээривиске, 90-90 Тыва акша берип турган. Ол акша-биле школага кедер хеп садып ап турган бис.

Фронттуга дузаны Тываның бүгү өөреникчилери, элээдилери шыдаар шаа-биле чедирип турган. Дүк, саржаг, алгыны аалдардан чыыр. Соой бергенде, Хемчик унундан чыжыргана кактааш, дужаар. Чадаананың кожкооп чери ону варенелээш, фронттуге чорудуп турган. Күскээр кат, тоорук, ыт-кады чыыр. Ылангыя ыт-кадын эмге холуур, балыг шарыыр чүве дээр чораан.

Ол үени сактып келгеш, кижилерниң онзазын кайгаар, чоргаарларны мен. Кижилер кем-херек үүлгедирин, арагалаарын, оорланырын сагынмас, билбес турган. Тывалар ажы-төлүн 7-8 хардан эгелеп ажилга өөредир чораан. Дайын үезиниң 12-14 харлыг мээң өөрүм элээдилер улуг улустан ылгалбас турган.

Ада-чурттуң Улуг дайынның тиилелгени чедип алырынга Тываның элээдилери боттарының шыдаар шаа-биле биче эвес үлүүн кириген.

Шагдыр КУУЛАР, Күш-ажылдың хоочуну, Россия Федерациязының алдарлыг юризи.

РЕДАКЦИЈАДАН: дайын чылдарында ССРЭ-ге дузалаар херекке күш-ажылчы үлүүн кириген Дамба-Сүрүн Ховалыгга, Шагдыр Кууларга Тиилелге хүнү-биле байыр чедирип тур бис.

№ 1 ЭРТЕМДЕН

1952 чылдың май 9 —
Ыдыктыг хүн.

Тыва күрүнениң тургустунганының 80 чыл оюн эрткен чылын демдеглээн бис. Ооң соонда 8 ай болгаш ам май 9-та, тыва чонун баштайгы эртемденниг болганын демдеглээр бис. Ынчангаш 1952 чылдың май 9-туң хүнү байырлал болурундан аңгыда, эртем-биле холбашкан кижилер бүрүзүңге — Ыдыктыг хүн! Бо хүнү Ыдыктыг болдурган кижиниң адын бедик көдүрер уjurлуг бис. Тываның бүгү төөгүзүңде ол чаңгыс чер-чурттугларынды кымны-даа мурнай эртем кандидаты атты камгалап алгаш, өске салгакчыларынга эртемниң төңчү чок оруун ажыткан. Ынчангаш тыва Эртемниң Өргээзиниң эжиинге ол баштайгы эртемденге тураскаал тургузар керек.

Илья Төңгүролович Кызыл-оол өөренип база ажилдап эгелеп турар үеде ветеринария биле зоотехния туржук, улус ажил-агыйының бүгү адырларынга эртемге хамааржыр чүве барык турбаан: каадырлар чок, ном-дептер база чок, эм-таң болгаш керексел чок... Чээрби чылдарның төңчүзүңден бээр бо бүгүңү бодараарының херечизи болгаш киржикчизи, келир үениң баштайгы эртемдени боду болган: ССРЭ-ден бирги каадырларның келгени, лабораторияларның болгаш зооветеринария курстарының ажыттыгылааны, малдың халдавырлыгы аарыглары биле демисил, уксаа экижидилгези, баштайгы дуржулгалар, хайнакташтырылгалар, өөрүнчүг түннелдер... А 1940 чылдардан бээр бо-ла бүгү ажилдарның удурткучузу, организацкызы. Совет инспекцияларның болгаш баштайгы каадырларның дузазы-биле инектиң чараалар аарыгы, Сибирь оюлганы болгаш өске-даа халдавырлыгы аарыглар чок кылдынган. Ол дүк талазы-биле база хей ажилдарны кылган. Хамык ажилдарны эртемге үндөзүлөп келген, эртемниң хажык чок непередикчизи. Ооң уламындан "Билиг" ниитилелдин даалгазы-биле Венгрия база четкен.

Ол 1918 чылдың декабрь 25-те Улуг-Хемниң Кожайга төрүттүнген. Бичизинден-не мал аразына өссе-даа, орус чон-биле харылзажып келген. Ынчангаш ол он бир харлыында, 1929 чылда, Шагаан-Арыгның эге чада орус школазына өөрени берген. Ону доозуптарга, ТАР чазаа ону Ойрат-Тураже өөредип чорудупкан. Чүтле дөрт класс дооскан хиреде, көдээ ажил-агый техникумун Кызыл диплом-биле доозуп шыдаан. Тускай эртемниг туржук, бижик-билиглиг кижилер чедишпейн турда, аныяк зоотехникти чазак 1937 чылда Москва-ның ветеринария академиязынче чорудупкан. Дайынның дүшкүрлүг үезинде дүн-хүн чокка Москва камгалалына киржип, онгулар касчып, кывыскылыг бомбалар өжүржүп турган-даа болза, академияны ол база-ла Кызыл диплом-биле дооскаш, мал эмчизиниң тускай эртемниг чедип алган. Сөөлүңде ол эксперименталдыг ветеринарияның Бүгү-эвилел институтун дооскаш, эпизоотолог мергежилди база чедип алган.

Мал ажилының талазы-биле каш дакпыр эртемниг Илья Кызыл-оол "Тыва Автономнуг облас-

тың эпизоотологтуг байдалы" деп ажилы-биле ветеринария эртемнериниң кандидаты эртем чадазын 1952 чылдың май 9-та чедишкенин камгалааш, дугаары 1 тыва эртемден болган. Бо баштайгы тыва эртемденниң эртем ады камгалаан хуралына болгаш ооң байырлалына киржир тускай төлээни Тываның Чазаандан чорутканы — бо болушкунче улуг кичээңгей салганының херечизи. Мындыг төөгүлүг болгаш тураскаалдыг болушкунче Степан Агбаанович Сарыг-оолду чорударын ынчангы партия обкому болгаш ажилчы чоннарның облкүсүккү шийтирилээн.

Степан Сарыг-оол биле Илья Кызыл-оол бичизинден-не эдержип келгенер, ону "Аңгы-оолдун тоожуздун" база көргөн бис. Чогаалчывыс 80 харлап турда, Илья Кызыл-оол 1988 чылдың ноябрьда үнген "Шын" солунга мынча деп бижээн: "Кожайның Чарык-Карак деп байы мени эттеп турда, даайым Сендажы биле бо Сарыг-оол ийи чарып алган. Ону чогаалчывыс "Үш ужуражылгазының" бирээзинде тодаргай бижээн". Ынчангаш чогаалчывысы тыва чазактың ынаар чорутканы чөп.

23 харлыг Илья зоотехник болгаш ветеринар эртемниг чанып келирге, Мал болгаш чер ажилының ямызы ону ТАР-ның эпизоотолог эмчизи кылдыр хүлээп алган. Ынчалза-даа чазак ону, хамык амыдырал дайын байдалынче шилчээн болганда, үениң негелдезин езугаар ветеринария албанының капитаны эш И.Т.Кызыл-оолду тускай дужаал-биле Тываның Араттың Революстуг шериниң шериг-ветеринар албанының начальнигинге томуйлаан. Чүге дээрже дайынның баштайгы айларында хамык малды фронт чанының районнарындан Урал ындынче болгаш Сибирьже чорударына киришкен, бо харысалгалыг ажилга улуг дуржулгалыг кижилер чаңгыс ол болган. Ынчангаш ол АРШ-ка ветфельдшерлер школазын ажыткаш, доп-дораан фронтуже чорудар малдарны шинчип, шилип, дезинфекциялап кирипкен. Алгы-көш, саржаг, өлүк, идик-хеп арыглар, савалаар, дезинфекциялаар-ла чүве хей...

Чөөн-Хемчик кожунунуң кол мал эмчизи, областың ветеринария эргелелиниң начальниги, областың көдээ ажил-агый эргелелиниң уксаа талазы-биле зоотехниги, ол-ла эргелелин эртем килдизиниң начальниги, областың көдээ ажил-агый эргелелиниң (ам яамы) начальниги, көдээ ажил-агыйның дуржулга станциязының директору, Тываның дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институтунуң экономика салбырының эргелекчизи, пединституттун болгаш Красноярскиниң көдээ ажил-агый институтунуң тыва салбырының башкызы... Ол 55 чыл күш-ажыл стажының 50 чылын эртем ажилына бараалгаткан.

Илья Кызыл-оол академияны доозуп тургаш, Москва камгалалына дүн-хүн чок киришкен. Хамык студентилерни хүндүс онгулар казарынче, дүне кывыскылыг бомбалар өжүреринче чорудуп турган. Оон диплом алган ветеринария албанының

капитаннарын фронт чоогунун малдарын эжелекчилерден ырадырынче мобилизастапкан. Илья Кызыл-оол август, сентябрь, октябрь айларны Брянск, Орлов областтарга эрттирген. Хамык улус чөөн чүкче шуужупкан, колхозтарның болгаш совхозтарның, хуу-даа улустуң мал-маганы, янзы-бүрү куштары шуптузу ээн калган. Камгалалдың кол командьлакчызының дужаалын езугаар кажаалардан, арга-ховулардан мал-маганы чыып, демир-орук станцияларына мөөнөп-ле турганнар. Арган-дорган болгаш аарыг малдарны боолагылааш, дораан-на өрттедир. Машиналарны, вагоннары, малдың бодун, сизген болгаш өске-даа мал чемин дезинфекциялаар. Ол-ла демир-орук-биле балыгланган болгаш дескен кижилерни, үнелиг эт-херекселди, чамдык заводтарны, складтарга арткан бараан аймаан — шуптузун эмнеп, дезинфекциялап, хааржактап-савалап, чүдүрүп чорудуп турганнар. Бомбалашкын-даа дивес. Чамдыкта удуйайн-даа, чөмөнмейн-даа баргылаар-ла. Чаъс-чаашкын, өл-шык дээр кижилер турбас...

Ажыл доозулган соонда, Илья Москвага чедип келирге, ТАР-ның элчин чери Куйбышевче көже берген болган. Аңаа кээрже, бүгү-ле демир-орук станциялары ол-ла чок-кавы мал-маган-биле долдунган. Ол ээн малды база шинчип, эр-кызының, назы-харының аайы-биле бөлүктөп, кажаалыг черлерже чорударына база киришкен. Ажыл кылыр эр улус чок, кажааларны безин херээженнер тудуп, малды кыштагладып турганнар.

Илья Төңгүролович Кызыл-оол ТАР-ның Күш-ажыл ордени биле, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени биле, "1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынына шылгараңгай күш-ажылы дээш", "Германияны тиилээни дээш", "Германияны тиилээниниң 20 чылы", "Жуковтуң медалы", "Күш-ажылчы шылгарал дээш", "Күш-ажылдың хоочуну" медалдар биле, "СЭКП-ге 50 чыл" херек демдээ-биле шаңнаткылаан. Тываның ССРЭ-ге каттышканының 30 чыл оюн таварыштыр партия обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринче кирип бижиткен. Аңаа Тыва АССР-ниң алдарлыг мал эмчизи, Тыва АССР-нин эртемниң алдарлыг ажилдакчызы хүндүлүг аттарны тывыскан. Ол "XX чүс чылдың шылгараңгай кижилери" деп тураскаал дептерже база кирген.

Ол — каяа-даа хей-ниити ажилының идепкейжизи, көдээ ажил-агый эртемнериниң пропагандизи болгаш агитатору. Ол хоорай болгаш район Советтериниң депутатына, 1953 чылда ажилчы чоннарның областың Сөвдиниң депутатына, партия, билиг ниитилели болгаш өске-даа черлерниң конференцияларының делегатына чаңгыс эвес катап сонгуткулаан.

Илья Москвага өөренип тургаш, үш чыл хуусаалыг барынгерман танцы школазын база

тергиин эки дооскаш, өөрүн кайгаткан. Оон Тывага келген дораан-на паркка танцы курстары ажыткаш, аныяктарны европа болгаш орус танцыларга өөреткен. Ол боду баяннаарындан аңгыда, хылдыг хөгжүм аймаанга база ойнаар. Ырлаар, өөрүңге орус ырлар өөредир. Ол-ла бодун долгандыр хайнып турган аныяктарны эдерткеш, хаактап чоруптар. Ойрат-Турага тургаш, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң 15 километрге чемпиону болган. Трамплинден шурааш база тергидеп турган. Араттың Революстуг шериниң шыырак бут бөмбүкчүлериниң бирээзи база бо. Ооң-на уламындан 70 харлаанының соонда безин "каңгыргайын" (ГАЗ-69) мунупкаш, биеэгинде-даа

хой дүгүн ылгаары, мал аарыглары тодардыры болгаш эмнээр — шуптузу-ла дыка чугула номнар-дыр, оларны ажилга удуртулга кылгаш, бедик көргүзүлгелерни чедип ап келген бис. Миллионнап санаар малдыг, инектен-не муң литрлеп ижер сүттүг, кижилер бүрүзүңге-ле 50-60 килограмм онаажыр эгитип болуп турганывыс ол-ла болгай. Хымыс фермалары-даа, төве коданнары-даа эртем-биле холбаалыг, И.Т. Кызыл-оол-биле харылзаалыг, ооң номнары-биле болгаш өөредиле-биле тудуш турган болдур ийин.

Илья Төңгүроловичиниң кадайы Тамара Федоровна — езулуг фронтучу ол. Медучилище дооскаш, Москва камгалалындан Прибалтика чурттарын хостаарына

ышкаш, аянап, балыктап, каттап чоруп каар турган.

Ол — солуннар редакцияларының идепкейлиг бижикчизи, кады ажил-агыйлар кезип, "Шынның" даалгазын каш-даа катап күүсеткен бис. Тыва дылды кончуг эки билер. Л.И.Врежнев өлүп калганда, пленум материалы очулдурган (солуннардан, радио болгаш телевидениеден журналистер, чогаалчылар, эртемденнер, башкылар...) 50 хире кижилер аарыгның адын тывалап шыда-вастай берген бис. Каш-даа катап хуралдадымыс. Оон мени дүнекиниң үш шакта И.Т. Кызыл-оол-че чорудупканнар. Мал эмчизи чүректи, ооң хамык шыңганнарын, дамырларын чуруп-чуруп, шуптузун тайылбырлап бижээш, аарыгның адын, нарыдаашкынын, өлгениниң чылдагаанын тывалап берген. Ол-ла-дыр-ла.

Орус-даа, тыва-даа дылды тас билер болганындан ооң бижээн номнары дыка номчуттунгур, билдингир. Ол 1947 чылдан бээр 23 номну парлаткан, хол-биле бижээн 2 ному база бар. Ооң "Русско-тувинский словарь сельскохозяйственных наук" деп ному 1959 база 1987 чылдарда ийи катап үнген. Хемчээли — 6,5 пар ама. Эң улуу — 13,3 пар ама — "Овцеводство Тувинской АССР". Оон ыңай "Спутник чабана" (4,3), "Предварительные результаты скрещивания тувинских овец с алтайскими баранами" (3,0) болгаш өске-даа. Чинге, нарын дүктүг хойларны өстүрери, мал ажилына химияны ажилгаары, механизастаан бот-орулга-чарылгалыг бригадаларны организаастаары, төвени болгаш чылгыны өстүрери, каш хураганнарны ажаары,

чедир дайылдашкан. Дайынчы шаңналдары-даа бар. А дайын сөөлүңде иелээн кайгамчык уругларны өстүрген. Борис Ильич — Омскиниң авиатехниктиг училищезин дооскан инженер-техник. Тываның аэропортунга ажилдап турган. Сөөлүңде сүт заводунга база инженерлээн. Ам кадайы Нина Кызыл-ооловна-биле — (бээзи-биле атташ) кады хуу ажил-агыйлыг сайгарлыкчылар. Ийи уруглуг.

Марина Ильинична — сураглыг нарколог болгаш психоневропатолог. Ол студент оолдуг. А Октябрин Ильинична — машзаводтуң техниктиг контролюнга үр ажилдаан, ам база-ла сайгарлыкчы. Өөнүң ээзи Александр Чимит-Доржуевич Шукун аттыг театр училищезин дооскаш, артистеп, Күрфилармонияның директору болуп чораан. Ам база-ла сайгарлыкчы.

Красноярскиниң көдээ ажил-агый институтунуң салбыры ажыттынын турда, Илья Төңгүролович көдээ ажил-агый талазы-биле тускай литератураның 200 номун халас белекке берген. А ам чаңгыс номнун өртөз каштыр? Ол эртемден номнар туржук, бодунуң кадыын-даа хараманмаан. Ынчангаш 1996 чылдың апрель 3-те, 78 харлыында, чырык черден, бистен, эртемден чарлып чоруткан. Ооң, тыва кижиниң, эртем чадазы камгалап, эртем кандидаты болганындан бээр май 9-та мугур 50 чыл болур. Ол хүн-даа, № 1 эртемден-даа уттундурбас уjurлуг.

Чооду КАРА-КУСКЕ. Тываның журналистер шаңналының лауреады.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң ынак эживис, угбавыс Докпай Дүктүг-Ойовна ХЕРТЕК бөгүн төрүттүнген.

Ол Кара-Хөл суурда ажылдап, чурттап чоруур, ийи оолдун, бир кыстың ынак авазы.

Эживистиң улуг оглу аажок баштак, хөй эш-өөрлүг, чараш кадайлыг, чаптанчыг кыстарлыг, тодуг-догаа чурттап чоруур. Уруу Кара-Хөл школазын бир-ле дугаар мөңгүн медальдыг дооскаш, ТывКУ-нун төөгү факультетинде, дөрткү курста 4-5 демдектерлиг өөренип турар. Хеймер оглу — өөреникчи. Азаның бичези кончуг дээр болгай, ол ылап-ла авазын дөзөөн эрес. Эживис Докпай — эр угаанныг, эрес-кежээ, чону хөй, Кара-Хөлдүн ховар дээн кызы.

Каң дег кадыкшылды, узун назынны, аас-кежикти Силерге күзедивис.

Кызыл хоорайда эш-өөрү Хертектерниң, Ооржактарның өг-бүлелеринден.

Эргим хүндүлүг ачавыс **Сорук Намчылович САТКА** төрүттүнген хүнү-биле байыр чедир-бишаан, кадыкшылды, өөрүшкүнү, чогадыкчы чедишкиннерни, узун назынны күзедивис.

Чеден бирниң артын аштың Чүске чедир чуртта, ачай, Аас-кежик, өөрүшкү-даа Аалывысты ойбас болзун.

Уруу Чечек, оглу Соруктүг.

Хеймер-оол Опанович ОНДАР

2002 чылдың май 3-тен 4-түн дүнезинде автомобиль халавынга таварышкаш, Тыва Республиканың эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, Россияның улус эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, Санкт-Петербургда күрүне университетинин профессору, физика-математика эртемнеринин кандидаты, Санкт-Петербургда күрүне университетинин дузалал математика-эргелеп-башкарылга чорудуунун кафедрасының докторантызы, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатасынга депутаттың кандидаты, Хереглекчилер кооперациязының Сибирь университетинин Тыва филиалының ректору, Кызылда экономика болгаш эрге-хоойлу техникумунун директору Хеймер-оол Опанович Ондар мөчөөн.

Х.О. Ондар ККПИ-нин ректорунун албан-хүлээлгезинге ажылдап тургаш, анык эртемденнерге деткимчени көргүзүп, Тывада кара чаңгыс дээди өөредилге черинин эртем болгаш материал-техниктиг баазанын быжыглаарынче доктаамал сагыш салып келген. Х.О. Ондар чүгле бодунун чаңгыс чер-чуртугларына дузалажып чорбаан, ол 1990 чылда совет садыгының Ыраккы Чөөн чүкте институтунун чалаанын езугаар дээди математика факультетин удуртуп турган.

1991-1993 чылдарда Красноярскиде агроуниверситеттин Тыва филиалының директорунга ажылдаан. 1993 чылдан эгелээш, Кызылда коммерция техникумунун — амгы экономика болгаш эрге-хоойлу техникумунун директорунга ажылдап чораан.

1999 чылдан республикада чаа дээди өөредилге черин — Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу техникумунун баазанын тургускан Хереглекчилер кооперациязының Сибирь университетинин Тыва филиалын удуртуп келген.

Х.О. Ондар кандыг-даа ажылга ажылдап чораш, бодангыр, шийтпирлиг, организацкы байдалын көргүзүп, тодаргай түннелдерни чедип ап чораан. Оон удуртулгазы-биле Кызылда экономика болгаш эрге-хоойлу техникумунун материал-техниктиг баазанын быжыглаан. Хеймер-оол Опанович тергин дээн шыдыраачы, оон шыдыраага ынак чоруу, нарын

салыгларны сайгарып билири амдыралчы нарын айтырыгларны шийтпирлээринге дузалаан. Бистиң республикага шыдыраа спортун сайзырадырының эгелекчилеринин бирээзи, спортчу хөй шыдыраачыларны белеткээн. Шыдыраа талазы-биле спорт мастеринге кандидат. Республика болгаш Россия чергелиг шыдыраа маргылдааларына шаңналдыг черлерни үргүлчү ап чораан.

Улус өөредилгезинге хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Чазактын шаңналдары болгаш хүндүлүг аттары-биле оон ажылын демдеглээн. Ол 1978 чылда «ССРЭ-ге дээди өөредилге талазы-биле ажылынга шылгараңгай чедишкиннери дээш», 1986 чылда «Улус өөредилгезинин тергини», 1996 чылда «Тыва Республикага күш-культура болгаш спорттуң тергини», 1998 чылда «РФ-тин Хереглекчилер кооперациязының тергини» деп бедик шаңналдарның эдилекчизи, Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун, Тыва Республиканың Президентинин, «Тыва Республикага хереглекчилер кооперациязын организастаарына ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» РФ-тин Хереглекчилер эвилелинин Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан. Хеймер-оол Опанович 2001 чылдың июльда ТР-ниң «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле шаңнаткан.

Өзүп олар салгалды өөредип кижизидеринге хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш, 1999 чылда Шеми ортумак школазының 50 чылында ук школага Хеймер-оол Опанович Ондарның адын тывыскаан.

Х.О. Ондар бедик профессионал билиглерлиг, политиктиг ажил-чорудулгага, ылангы экономика, бүдүрүлге, эртем ажылдарына дүгжүр мергежилдерлиг чораан, оон коллективи ону ТР-ниң Улуг Хуралының төлээлекчилер палатасының депутатының кандидатына депшиткен.

Х.О. Ондар студентилер аразына улуг арын-нүүрлүг, сагыш-сеткили арыг чораан болгаш бурунгаар көрүштүг болуруна оларны өөредип чораан.

ХӨӨРЖҮДҮЛГЕНИ ОРГАНИЗАСТААР КОМИССИЯ.

КӨДЭЭ УЧИЛИЩЕДЕ

Бай-Тайганың Тээлиде 13 дугаар профессионал-техниктиг училище 1998 чылда ажыттынары билек, аңаа хөй оолдар, кыстар өөренип эгелээн. Бо хүнде ында беш салбыр бар болгаш Кызыл-Даг, Бай-Тал, Шуй, Кызыл-Мажалык суурларда училищениң филиалдары ажыл-

дап турар.

Училищениң башкылары эрткен чылын Шагаан-Арыгның профтехучилищезинге чедип, ында ажылдап турар башкылар-биле арга-дуржулга солчулгазын кылганнар.

Шеңе ТОЙЛУ,
ТКУ-нун студентизи.

ХУУДА ЧАРЛАЛ

Сукпак суурда 3 өрээлдиг, изиг, соок суглуг, ногаа-чимис тарыйр делгем девискээрлиг, мал-маган тудар кажааларлыг коттедж бажыны дугуржулга өрте-биле садып турар. Мал-маган-биле база орнап болур.

Адреси: Сукпак суур, Ключевская, 3. Кызылда харылзажыр телефону — 5-31-94.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак ачавыс, акывыс, дунмавыс, күдээвис, честевис **Идам-Сюрюн Лопсанович САМБУУНУ** сөөлгү орукче үдежип, ажыг-шүжүүвүстү үлежип, моральдыг болгаш материалдыг дуза чедирген Тес-Хем кожуун чагыргазына, кожуун эмнелгезинин, Берг-Даг көдээ эмнелгезинин коллективтеринге, Эрзин кожуун эмнелгезинин, Самагалдай школазының коллективтеринге четтиргенивисти «Шын» солунну дамчыштыр илереттивис.

САМБУУЛАРДАН.

Бистиң ынак ачавыс, күдээвис, честевис **Аян Саган-оолович КАЛИНДИВИНИ** сөөлгү орукче үдээринге киржиң, моральдыг, материалдыг дузаламчыны каткан Эрзин кожуунун иштики херектер килдизинге, эмнелге болгаш электрик харылзаа төвүнүн коллективтеринге, эш-өөрүвүске, чаңгыс-классчыларывыска, чаңгыс-курсчыларывыска, төрелдеривиске, бүгү чонувуска четтиргенивисти «Шын» солунну дамчыштыр илереттивис.

Өөнүң ишти, кат-иези, уруглары, чуржааттарындан.

Валентина Хертековна ДАМБА

2002 чылдың май 3-тен 4-че дүнезинде кайгамчык кижги, ийи уругнуң иези, эртемден, көдээ ажыл-агый эртемнеринин кандидаты, ТывКУ-нун зоотехния кафедрасының доцентизи Валентина Хертековна Дамба озал-ондакка таварышкаш, мөчөөн.

Валентина Хертековна Дамба 1956 чылдың ноябрь 5-те Бай-Тайга кожуунун Бай-Тал суурга төрүттүнген. 1973 чылда Кызылда № 2 школан дооскаш, ол-ла чылын Новосибирск хоорайда көдээ ажыл-агый институтунга өөренип кирген. Ук институтту 1979 чылда дооскаш, зооинженерниң дипломун алган. Күш-ажылчы чорудулгазын Шуй

суурга кол зоотехник ажылы-биле эгелээн. Оон соонда көдээ ажыл-агый техникумунга башкылап, 1986 чылда Красноярскиниң көдээ ажыл-агый техникумунун Кызылда филиалынче шилчээш, ажылдап чораан. 1989 чылда ол-ла филиалдын директорунун өөредилге талазы-биле проректорунга ажылдаан. Валентина Хертековна сөөлгү чылдарда бистиң республиканың агаар-бойдузу берге черлеринге өшкү малды өстүреринин айтырыгларын шинчилеп келген. 1998 чылда «Тыва Республиканың байдалдарына дүккүр уксаалыг өшкүлери өстүреринин продуктулуг болгаш биологтуг онзагай байдалдары» деп темага кандидат эртем чадазын камгалаан.

Валентина Хертековна чедип алган чүүлдеринге доктаавайн, Москвада К.А. Тимирязев аттыг күрүнениң көдээ ажыл-агый академиязынга доктор атты камгалаары-биле шинчилелдерни уламчылаан, ТывКУ-га башкылап турган.

Оон дугайында чырыткылыг тураскаал эштеринин, студентилеринин, өнүктүреринин, төрелдеринин болгаш чоок кижилеринин чүрөктеринге кезээде артар.

ХӨӨРЖҮДҮЛГЕНИ ОРГАНИЗАСТААР КОМИССИЯ.

ШЫН

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш «Шын» солун редакциязының коллективи.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар Күстүгүр САТ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К. Сат,
Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш,
С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнун оралакчызы — 3-33-91.

КИЛДИСТЕР: Нийтилер-политиктиг килдистер — 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдистер — 1-03-90, культура болгаш өөредилге килдистер — 1-03-88, чагаа килдистер — 1-03-87, улуттук болгаш медээлер килдистер — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16; Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну «Шын» солун редакциязының компьютер төвүнге өрзөн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хем-чээли парлаан 2 ама.

Тираж 7164.
Чагыт 49.

АГАР САНЬЫС: № 4070381040000010000 АКБ ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектеринин талазы-биле хоойлужулгазының чорудулгазына контроль болгаш бүрүткелинин Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомитетинин типографиязына парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттырган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харышпаар.